

NOTE EPIGRAFICE (VI)*

FLORIAN MATEI-POPESCU**

Rezumat: În această nouă serie a notelor epigrafice, este publicată o inscripție inedită din colecțiile Muzeului Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu-Severin (nr. 1, un fragment de stelă funerară ridicată de un membru sau un veteran al legiunii V Macedonica sau al legiunii VII Claudia pia fidelis). Este republicată, cu o nouă lectură, o altă inscripție din colecțiile muzeului mai sus menționat (nr. 2, un epitaf al unui *centurio regionarius*). Sunt republicate, de asemenea, două inscripții, una descoperită la Târgu-Mureș (nr. 3, epitaf al unui veteran al *cohors (I) Vbiorum* din Dacia Superior), iar cealaltă descoperită la Tomis, aflată în colecțiile Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București (nr. 4, un epitaf al unei femei originare din Tios, provincia Pontus et Bithynia).

Cuvinte-cheie: Drobeta, Tomis, Tios, *centurio regionarius*, *cohors I Vbiorum*.

1. O STELĂ FUNERARĂ INEDITĂ DIN COLECȚIILE MUZEULUI REGIUNII PORȚILOR DE FIER, DROBETA TURNU-SEVERIN

În curtea Secției de Artă a Muzeului Regiunii Porților de Fier din Drobeta Turnu-Severin, se găsește un fragment de stelă funerară romană de calcar. Acesta a fost încastrat în Cetatea Medievală a Severinului, de unde a fost extras și adus la muzeu (fig. 1). Se păstrează partea din stânga jos, fiind compus din câmpul inscripției și marginea, la origine probabil decorată sau profilată, dar care a fost îndreptată pentru ca blocul să poată fi reutilizat. De altfel, urmele de mortar de pe suprafața monumentului sunt o dovadă clară că monumentul a fost reutilizat ca material de construcție. Din inscripția stelei funerare se păstrează ultimele trei rânduri. Fragmentul are următoarele dimensiuni: h – 0,56 m; l – 0,44 m; gr. – 0,34 m; h lit. – 0,07 m.

* Vezi anterior Matei-Popescu 2003–2005; Matei-Popescu 2008–2009; Matei-Popescu 2011; Matei-Popescu 2012; Matei-Popescu 2014a. Pentru lectura critică a manuscrisului, mulțumesc domnilor Constantin C. Petolescu, Alexandru Avram și Dan Dana.

** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: florian.matei@gmail.com.

Fig. 1. Fragment de stelă funerară,
Muzeul Regiunii Porților de Fier,
Drobeta Turnu-Severin.

[- - -]
leg(ionis)·V[Mac(edonicae) vel II C(laudiae) p(iae) f(idelis)]
frat[ri - -]
b(ene)[m(erenti) p(osuit)]

Avem de a face cu formula finală a unei inscripții funerare, fiind, astfel, foarte posibil, ca personajul din legiune să fi fost cel care ridică monumentul în memoria fratelui sau a camaradului său. Numele legiunii în care acesta activa (sau activase) este greu de stabilit, ambele restituiri propuse fiind perfect posibile. Totuși, până în acest moment, sunt cunoscute mai multe inscripții care atestă prezența unor membri ai legiunii V Macedonica la Drobeta¹, în comparație cu inscripțiile care atestă

¹ CIL III 14216⁶ = IDR II 41; Bărbulescu 1987, p. 72, nr. 12; Matei-Popescu 2010, p. 71 (am susținut o datare a acestui monument funerar în cursul secolului al II-lea; recent însă au fost aduse argumente, nu însă decisive, pentru o datare în secolul al III-lea, vezi întreaga discuție la Onițiu 2013, p. 382–383, nota 9); IDR II 39; Matei-Popescu 2010, p. 73; IDR II 38 (care datează de la sfârșitul secolului al II-lea, pe baza epitetului *pia constans*, purtat de legiune); IDR II 36 (monument datat în secolul al II-lea, fără alte precizări); IDR II 40. Indiferent de datarea acestor monumente, înainte sau după transferul legiunii V Macedonica la Potaissa, prezența unui număr atât de mare de membri ai acestei legiuni la Drobeta nu a fost niciodată explicat mulțumitor. De ce să fi fost aduse detașamente de la Troesmis sau de la Potaissa, când ar fi fost mai simplu să se facă apel la legiunile din Moesia Superior sau, eventual, la legiunea XIII Gemina de la Apulum sau, pe timpul lui Traian, la legiunea III Flavia Felix de la Berzobia?

prezența unor membri ai legiunii VII Claudia p. f.². Astfel, sunt înclinat să cred că și personajul de față va fi servit tot în legiunea V Macedonica.

Această observație redeschide discuția privind datarea prezenței unor detașamente din această legiune la Drobeta: fie în epoca timpurie, Traian – Hadrian, când a participat la construcția podului de peste Dunăre și, eventual, la alte activități edilitare, legiunea fiind în acel moment cantonată la Troesmis, în Moesia inferior; fie în cursul secolului al III-lea, după ce legiunea fusese mutată în Dacia, la Potaissa.

Fără a avea multe elemente de datare, aş susține, pe baza formularului folosit și a formei elegante a literelor, că această inscripție ar putea data dintr-o epocă mai timpurie, din prima jumătate a secolului al II-lea.

2. UN CENTVRIO REGIONARIVS LA DROBETA ÎN EPOCA LUI TRAIAN

Altar funerar de calcar, descoperit de Alexandru Bărcăcilă în timpul cercetărilor arheologice din zona termelor romane de la Drobeta, având următoarele dimensiuni: h – 1,73 m; l – 0,73 m; gr. – 0,73 m; h lit. 0,11–0,045 m. Marginea din stânga este ruptă de sus până jos, primele litere ale fiecărui rând fiind astfel pierdute. Altarul a fost fără îndoială refolosit în timpul lucrărilor de extindere a termelor din timpul dinastiei Severilor. Lectura inscripției nu a pus niciun fel de dificultate, cu excepția r. 5, citit greșit până acum. M.P. Speidel și G. Cupcea au atras deja atenția că lectura inscripției, mai ales a r. 5, ar putea fi îmbunătățită³. Am revăzut inscripția în curtea Muzeului Regiunii Porților de Fier din Drobeta Turnu-Severin (nr. inv. L, II, 16, fig. 2) și, cu toate că textul este foarte șters, pot afirma că lectura r. 5, pe care o propun mai jos, este fără dubiu.

Iată textul inscripției și noua lectură:

Bărcăcilă 1939, p. 153–154, nr. 2 (fotografii); Tudor 1957, p. 242–243, nr. 7; AÉ 1959, 314; Russu 1976 (fotografii și desen); IDR II 35; Gostar 1980, p. 315–316; ILD 60

D(is) M(anibus)
[C(aio) T]itio C(ai) f(ilio)
[Vi]ctrice(nsi)
[Ia]nuario
5. *[(centurioni)] leg(ionis) III F(laviae) F(elicis) r(egionario)*
[v]ix(it) ann(os) LVI
[C(aius)] Titius Epipo-
[di]us lib(ertus) et heres
[opt]imo patro-

² CIL III 14216⁹ = ILS 7150 = IDR II 42.

³ Speidel 1984, p. 186, nota 8; Cupcea 2009, p. 310–311; Cupcea 2013, p. 349–350; Cupcea 2014, p. 39–40, nr. 5.

10. *[no] b(ene) m(erenti) f(aciendum) c(uravit)*
[h(ic)] s(itus) e(st)

r. 5: Tudor, AÉ, Russu: *[(centurioni)] leg(ionis) IIII F(laviae)*
fr(umentario); Gostar: *[(centurioni)] leg(ionis) IIII F(laviae)*
F(elicis) (f)r(umentario).

Fig. 2. Altarul funerar al unui *centurio regionarius*, Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu-Severin (inv. nr. L, II, 16, după Russu 1976, p. 50, fig. 1).

Numele legiunii *IIII Flavia Felix* este redat la fel cum apare și pe ștampilele tegulare din timpul lui Traian: *IIII FF* cu cele două haste interioare ale numeralului mai mici⁴. Aceeași formă de redare a numeralului legiunii se întâlnește și pe altarul funerar ridicat de centurionul *Iulius Strato* fiicei sale, *Iulia Strata*⁵. Abrevierea *IIII FF* datează din timpul lui Traian, înainte de mutarea legiunii la Singidunum, la începutul domniei lui Hadrian, când a fost adoptată fără excepție abrevierea *IIII FL*. Numele legiunii nu este niciodată abreviat *IIII F*, astfel că lectura *IIII FF* se impune de la sine. În aceste condiții, inscripția datează, fără umbră de îndoială, din timpul domniei lui Traian. Oricum, re folosirea sa, în lucrările de reconstrucție a termelor de la începutul secolului al III-lea, permitea datarea acestui altar funerar în

⁴ IDR II 98.

⁵ CIL III 14484 = IDR II 34: *D(is) M(anibus) / Iuliae Gratae / fil(iae) Iuli(us) Strato / (centurio) leg(ionis) IIII Fl(aviae) et Aelia / Adaucta / par(entes) fec(erunt)*.

secolul al II-lea. După abrevierea numelui legiunii, rămâne doar litera *R*, care se poate întregi fără probleme *r(egionario)*.

De la Montana, din Moesia inferior, se cunosc câteva inscripții care atestă prezența unor *centuriones regionarii*⁶. M.P. Speidel a legat aceste atestări de *regio Montanensium*, un district atestat epigrafic, aparținând probabil fiscului imperial, având în vedere importanțele exploatari miniere din acea zonă⁷. Acest district se întindea până în zona Almus, unde este atestat un alt *centurio regionarius*⁸. De păstrarea ordinii în *regio Montanensium* se ocupa un *centurio regionarius*, aflat în fruntea unui detașament de soldați (*regionarii*)⁹, la care se alăturau și *beneficiarii consularis*¹⁰. Într-una dintre aceste inscripții, mențiunea *r(egionario)* apare, la fel ca la Drobeta, după numele legiunii¹¹.

În aceste condiții, lectura r. 5 al inscripției de la Drobeta este: (*centurioni leg(ionis) III F(laviae) F(elicis) r(egionario)*). Este astfel posibil ca în timpul lui Traian, înainte de fondarea municipiului de la Drobeta, această zonă să se fi aflat sub supravegherea unor *centuriones regionarii*. Dacă aceasta va fi purtat sau nu numele centrului de la Drobeta (*regio Drobetae* sau *regio Drobotensis*) este însă greu de precizat. Totuși, ținând cont de importanța strategică, dar mai ales logistică, a zonei Drobeta până la începutul domniei lui Hadrian, principalul punct de trecere spre noua provincie creată de Traian la nord de Dunăre (nu trebuie uitat în acest context că podul construit de Traian peste Dunăre a fost funcțional până la începutul lui Hadrian), existența unei *regio Drobotensis*, aflate sub supravegherea unor *centuriones regionarii*, nu ar fi ceva cu totul neobișnuit.

Din punct de vedere cronologic, după cum am afirmat deja, inscripția aici în discuție datează din perioada premergătoare mutării legiunii III Flavia Felix în castrul de la Singidunum. Așadar, eventuala *regio* din zona Drobeta datează din

⁶ AÉ 1975, 745 = AÉ 1985, 738 = *Montana* II 39: [Ap]ollini / Sancto / C(aius) Iulius / Saturni/nus (centurio) / region/arius / ex voto; CIL III 12371 = *Montana* II 51; CIL III 12380 = *Montana* II 134: [- - -] / C(aius) Iul(ius) / Sa(t)urn/(i)nus ce(n)/turio r(e)/gionariu(s) / ex voto (vezi și *Montana* II 135: (centurio) / leg(ionis) I Ital(icae) / Sev(erianae), Matei-Popescu 2010, p. 104); CIL III 12385 = *Montana* II 59; Speidel 1984.

⁷ AÉ 1957, 341. Despre *regio Montanensium*, vezi Rankov 1981.

⁸ CIL III 7420; Speidel 1984, p. 186.

⁹ *Montana* II 114, r. 5: [region]arius (?); *Montana* II 149, r. 3: [- - -] reg(ionarius) (?); AÉ 1969/1970, 577 = *Montana* II 53: Dianae et Ap/ollini sacrum / C(aius) Val(erius) Valens / optio leg(ionis) / XI Cl(audiae) agens / r(egione) Mont[an(ensium)] / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito); AÉ 1957, 341 = *Montana* II 22: Dianae Reginae Aurel(ius) / Titus vexill(arius) eq(uitum) leg(ionis) / I Ital(icae) Gordianae a(gens) v(ice) / in reg(i)one Mont(anensium) cu(m) / suis ex voto pos(uit) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

¹⁰ AÉ 1991, 1368 = *Montana* II 95; CGLBI 645 = AÉ 1987, 872 = *Montana* II 19; CGLBI 646 = AÉ 1987, 873 = *Montana* II 35; CGLBI 647 = AÉ 1987, 881 = *Montana* II 57; CIL III 7447 = CGLBI 641 = *Montana* II 56; *Montana* II 49. Vezi și AÉ 1985, 756 = *Montana* II 8, unde *statio* este atestată direct.

¹¹ CIL III 12371 = *Montana* II 51; Speidel 1984, p. 186: Dianae / Reginae et Apol/lini pro salute L(ucii) Iuli(i) Statili(i) Se/veri leg(ati) Aug(usti) pr(o) / pr(aetore) et li[bero]rum ei/us Aelius / Artem(i)dorus (centurio) leg(ionis) I Ital(icae) r(egionario); vezi și Matei-Popescu 2010, p. 100.

primii ani ai stăpânirii romane în Dacia, când structurile romane nu erau încă definitiv fixate. Acest organism, diferit fără îndoială de castrul trupei auxiliare și de vicusul militar dezvoltat în jurul lui, a fost locul unde s-au așezat mai mulți cetățeni romani, constituind probabil un *conventus civium Romanorum*, baza viitorului *municipium Hadrianum Drobetense*¹². Dacă *regio* a continuat să funcționeze și după domnia lui Hadrian, nu se poate preciza în acest moment. Cred însă că transformările juridice și administrative profunde de la începutul domniei lui Hadrian (fondarea municipiului și trecerea castrului și a trupei auxiliare sub autoritatea guvernatorului Moesiei Superior, cândva între 124 și 132) au dus probabil și la desființarea acestui organism.

3. UN VETERAN DIN *COHORS VBIORUM* ÎNTR-O INSCRIȚIE DE LA TÂRGU-MUREȘ

Fragment de stelă funerară, ruptă în partea de sus, unde se mai păstrează doar colțul din stânga jos al portretului funerar, la dreapta, aproximativ pe jumătate, și jos – se păstrează însă formula finală a inscripției, având următoarele dimensiuni: h – 0,88 m; l – 0,58 m; gr. – 0,21 m; h lit. – 0,06 – 0,065 m (doar pe primul rând). Monumentul a fost descoperit la Târgu-Mureș, în anul 1950, unde fusese refolosit în zidul bisericii reformate, la baza unui contrafort de pe latura de nord.

Russu 1964, p. 190–192, fig. 7 (fotografie și desen); AÉ 1967, 406; Țeposu-Marinescu 1982, p. 123, nr. 84; IDR III/4, 138.

D(is) · [M(anibus)]
M(arcus) · Fabius · [- - -]
vet(eranus) · coh(ortis) · V[bior(um) vix(it) an]-
nos LXIII · m[il(itavit) annos XXV]
 5. *fili · P(ublius) · Ael(ius) · M[-- ca 7-8 -- · Ael(ia)]*
Dionysia · P(ublius) [Ael(ius) -- ca 7-8 --]
P(ublius) · Ael(ius) · Quintu[s · patri pos(uerunt)?]
h(ic) s(itus) e(st).
 A+E+L – peste tot ligatură; r. 4, III redat mai mic.

Este vorba de o inscripție funerară ridicată în memoria lui *M. Fabius [---]*, *vet(eranus) coh(ortis) V[---]*, de către copiii acestuia. Pe bună dreptate, I.I. Russu a

¹² Teoria tradițională considera că originea municipiului de la Drobeta ar trebui căutată în vicus-ul militar, dezvoltat pe lângă castrul auxiliar, Ardevan 1998, p. 35, cu bibliografia anterioară. Totuși, municipalizarea așezărilor din imediata apropiere a fortificațiilor legionare (*canabae*) sau auxiliare (*vici* militari) înainte de perioada severică nu este atestată în Imperiul Roman, așa cum observă și Ardevan 1998, p. 35: „Conviețuirea unei garnizoane cu o localitate de statut urban reprezintă în secolul II o remarcabilă excepție”.

observat că inscripția nu ar putea proveni de la Târgu-Mureș, pe teritoriul căruia nu se cunoaște existența unor urme romane importante, presupunând că a fost adusă de undeva din castrele aflate în apropiere. Întrucât la Cristești a staționat *ala I Bosporanorum*¹³, iar în castrele din zonă, de la Călugăreni și Sărățeni, nu se cunoaște prezența unei cohorte al cărei numeral sau nume să înceapă cu *V*¹⁴, cred că cel mai probabil este vorba de *cohors Vbiorum* de la Odorheiul Secuiesc, transcrisă sub forma *VBIOR*. Lipsa numeralului nu este un impediment, întrucât, pe diplomele militare ale Moesiei inferior, precum și pe diploma militară a provinciei Dacia inferior din 119–129, unitatea apare simplu *cohors Vbiorum*¹⁵. Numele cohortei *VIII Raetorum*, care a staționat la Inlăceni¹⁶, va fi fost, fără îndoială, transcris măcar sub forma *VIII RAET*, fiind astfel prea lung.

Având în vedere că toți copiii poartă prenumele și gentiliciul împăratului Hadrian (*Publius Aelius*), veteranul a fost lăsat la vatră, cel mai probabil, pe timpul acestui împărat, când unitatea este redată simplu *cohors Vbiorum*. Pentru o datare mai timpurie pledează și forma monumentului, precum și prezența formulei finale *h(ic) s(itus) e(st)*, care dispare treptat în cursul secolului al II-lea.

De asemenea, este interesant de observat faptul că gentiliciul (imperial) al copiilor și gentiliciul diferit al tatălui (*Fabius*, deja cetățean probabil încă din momentul recrutării; oricum, sigur cetățean în momentul lăsării la vatră) ar putea indica o căsătorie cu o peregrină.

4. O FEMEIE ORIGINARĂ DIN TIOS LA TOMIS – MNA, inv. L 186

În colecția epigrafică a Muzeului Național de Antichități, aflată la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, se găsește și un fragment de stelă funerară (partea inferioară), care poartă o inscripție în limba latină (fig. 3). Deși a fost găsită undeva în apropiere de Constanța, la sfârșitul secolului al XIX-lea și publicată de Grigore Tocilescu încă din anul 1882 (fiind apoi preluată și în CIL III), inscripția nu și-a găsit locul în corpusul inscripțiilor tomitane.

Fragment de stelă funerară de calcar, ruptă în partea superioară și foarte puțin la dreapta și în partea inferioară, având următoarele dimensiuni: h – 0,45 m; l – 1,10 m; gr. 0,30 m; h lit. – 0,05–0,06 m; stela a fost tăiată pentru a fi refolosită, după cum o demonstrează urmele de prindere.

¹³ Petolescu 2002, p. 65–66, nr. 5.

¹⁴ Pentru castrele auxiliare de pe limesul estic și trupele atestate, vezi în ultimă instanță Matei-Popescu 2014b.

¹⁵ Matei-Popescu 2010, p. 235–236, nr. 42 și p. 310–313, tabelele cu diplomele militare ale provinciei Moesia inferior până la începutul domniei lui Hadrian; RMD V 374 (Eck, MacDonald, Pangerl 2001, p. 38–42, nr. 3); Petolescu 2002, p. 124–125, nr. 61.

¹⁶ Petolescu 2002, p. 119–120, nr. 54.

Tocilescu 1882, p. 17, nr. 33 (facsimil); CIL III 7570.

- [-----]
nata · T<i>o · Vlp(ii) Fili[ppi?]
fil(ia) uixit · ann(os) · XLIX · [---]
M(arcus) · Aur(elius) · Pretiosus v[ivus ?] (sic)
con(i)ugi pientissime [---] (sic)
 5. *vac. sepul-ch<r>um em[it ---]* (sic)

Fig. 3. Fragmentul de stelă funerară a unei femei originare din Tios, descoperit la Tomis, MNA inv. L 186.

Pe primul rând păstrat, primul cuvânt este fără îndoială *NATA*. După punctul despărțitor, se observă hasta unei litere ce pare a fi *I*, dar care păstrează urme din hasta orizontală în partea superioară, fiind astfel litera *T*. Urmează apoi un spațiu mai mare, de cca 5 cm, și se vede partea inferioară a literei *I* sau *L* (modul de redare a literei este foarte asemănător cu celelalte litere *L* păstrate pe piatră). După aceea se văd urmele unei litere rotunde, fiind fără îndoială vorba de *O*. Urmează un punct de despărțire și apoi literele se citesc fără probleme. Atrag atenția că și între literele *V* și *L* din cuvântul următor este un spațiu tot de cca 5 cm, ceea ce ar confirma ipoteza că între *T* și *I* nu mai există altă literă, care să fi fost ștearsă. De asemenea, se poate observa că fiecare rând începe cu un cuvânt, fiind astfel exclusă posibilitatea de a considera că grupul de litere *NATA* ar putea aparține unui eventual cognomen (e. g. *Fortunata*). Lectura primelor două cuvinte de pe r. 1 este așadar: *nata Tio*, alte variante (cum ar fi *Tlo*¹⁷) fiind, în opinia mea, excluse.

Personajul feminin, al cărui nume nu-l cunoaștem, era așadar originar din *Tios* (*Tius*) / *Tion* (*Tium*) sau *Tieion*, oraș din provincia Pontus et Bithynia, situat pe coasta sudică a Mării Negre¹⁸. Fiică a lui *Vlp(ius) Fili[ppus]*, aceasta a locuit la Tomis, împreună cu soțul ei, *M(arcus) Aur(elius) Pr(a)etiosus*, care, având în vedere că nu-și menționează originea, era probabil tomitan.

¹⁷ *Tlos*, oraș în provincia Lycia et Pamphylia; Brandenstein 1937; Reitzenstein 2014. Este însă foarte puțin probabil ca o persoană originară din această localitate atât de îndepărtată să fi ajuns la Tomis.

¹⁸ Pentru localizare și diversele versiuni ale numelui orașului în sursele greco-latine, vezi: Ruge 1936; Wüst 1937; Öztürk 2014, p. 156–157, p. 179, fig. 1 (harta).

Prezența persoanelor originare din Tios la Tomis în epoca romană este bine atestată¹⁹. Astfel, două personaje din Tios apar printre cei care au ridicat o dedicație Cavalerului Trac, toți cetățeni romani originari din provinciile orientale, care formau probabil un *conventus civium Romanorum: Vettius Ponticus n(atus) Tio* și *T. Ailius Pompeius n(atus) Tio*. Monumentul poate fi datat în prima jumătate a secolului al II-lea²⁰. În templul lui Sarapis de la Sinope, una dintre dedicații este așezată de Stratonikos, fiul lui Euarestos, care posedă o dublă cetățenie a orașelor Tios și Tomis (Τιανὸς ὁ καὶ Τομείτης)²¹. La această listă o putem adăuga acum și pe fiica lui *Vlpus Fili[ppus]*. Acesta din urmă va fi avut legături comerciale cu metropola Pontului Stâng, legături pe care va fi dorit să le întărească printr-o alianță matrimonială.

Monumentul funerar ar putea data din prima jumătate a secolului al III-lea, după anul 212, având în vedere numele soțului, *M(arcus) Aur(elius) Pr(a)etiosus*.

BIBLIOGRAFIE

Ardevan 1998	Ardevan, R., <i>Viața municipală în Dacia romană</i> (Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica 10), Timișoara.
Avram 1998–2000	Avram, A., Στρατόνευκος / Εὐαρέστου Τιανὸς / ὁ καὶ Τομείτης, StCl 34–36, p. 137–140.
Bărcăcilă 1939	Bărcăcilă, A., <i>Știri noi din preajma Porților de Fier: Drubeta, Transdrubeta, Dierna</i> , BCMI 32, 102, p. 152–174.
Bărbulescu 1987	Bărbulescu, M., <i>Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea V Macedonica și castrul de la Potaissa</i> , Cluj-Napoca.
Bordenache 1969	Bordenache, G., <i>Sculture grece e romane del Museo Nazionale din Antichità di Bucarest. I. Statue e rilievi di culto. Elementi architettonici e decorativi</i> , București.
Brandenstein 1937	Brandenstein, W., <i>Tlos</i> , RE 6 A2, col. 1621–1626.
Cupcea 2009	Cupcea, G., <i>Soldiers Missions in Limes Provinces. Frumentarii in Dacia</i> , în Țentea, O., Opreș, I.C. (eds.), <i>Near and Beyond the Roman Frontiers. Proceedings of a Colloquium held in Târgoviște, 16–17 October 2008</i> (The Centre for Roman Military Studies 5), București, p. 305–314.
Cupcea 2013	Cupcea, G., <i>Centurions of the III Flavia legion in Dacia</i> , în Stavilă, A., Micle, D., Cîntar, A., Floca, Cr., Forțiu, S. (eds.), <i>Arhevest I. In memoriam Liviu Măruia. Interdisciplinaritate în arheologie și istorie. Timișoara, 7 decembrie 2013</i> , Szeged, p. 343–355.
Cupcea 2014	Cupcea, G., <i>Professional Ranks in the Roman Army of Dacia</i> (BAR IntSer 2681), Oxford.

¹⁹ Öztürk 2014, p. 165–166.

²⁰ CIL III 7532 = ILS 4069 = ISM II 129; Stoian 1962, p. 70–71, nr. 3. Pentru datare, vezi Bordenache 1969, p. 100–101, nr. 204.

²¹ SEG 44, 1021; Avram 1998–2000; Öztürk 2014, p. 165, nota 59 și p. 183, fig. 1 (foto): Δὺ Ἡλίῳ Σαράπιδι / κὲ Εἰσιδι μυριωνύμῳ / Στρατόνευκος / Εὐαρέστου Τιανὸς / ὁ καὶ Τομείτης ἐπὶ/ξάμενος.

- Eck, MacDonald, Pangerl 2001 Eck, W., MacDonald, D., Pangerl, A., *Neue Diplome für Auxiliartuppen in den dakischen Provinzen*, ActaMN 38/I, p. 27–48.
- Gostar 1980 Gostar, N., *Études épigraphiques IV*, Dacia N.S. 24, p. 307–322.
- Matei-Popescu 2003–2005 Matei-Popescu, F., *Note epigrafice (I)*, SCIVA 54–56, p. 303–312.
- Matei-Popescu 2008–2009 Matei-Popescu, F., *Note epigrafice (II)*, SCIVA 59–60, p. 241–245.
- Matei-Popescu 2010 Matei-Popescu, F., *The Roman Army in Moesia inferior* (Centrul de Studii Militare Romane 7), București.
- Matei-Popescu 2011 Matei-Popescu, F., *Note epigrafice (III)*, SCIVA 62, 3–4, p. 265–273.
- Matei-Popescu 2012 Matei-Popescu, F., *Note epigrafice (IV)*, SCIVA 63, 3–4, p. 303–312.
- Matei-Popescu 2014a Matei-Popescu, F., *Note epigrafice (V)*, SCIVA 65, 3–4, p. 337–345.
- Matei-Popescu 2014b Matei-Popescu, F., *Trupele auxiliare pe limesul estic al Daciei. Stadiul problemei*, Angustia 17–18, p. 205–216.
- Montana II Velkov, V., Aleksandrov, G., *Epigrafski pametnici ot Montana i rajona*, Montana, 1994.
- Onițiu 2013 Onițiu, A., *Între război și pace: monumentele funerare ale militarilor din Dacia romană*, în Stavilă, A., Micle, D., Cîntar, A., Floca, Cr., Forțiu, S. (eds.), *Arheovest I. In memoriam Liviu Măruia. Interdisciplinaritate în arheologie și istorie. Timișoara, 7 decembrie 2013*, Szeged, p. 381–395.
- Öztürk 2014 Öztürk, B., *Some Observations on Tianoï Abroad and the External Relations of Tieion / Tios (Eastern Bithynia)*, în Cojocaru, V., Coșkun, A., Dana, M. (eds.), *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Cluj-Napoca, p. 155–185.
- Petolescu 2002 Petolescu, C.C., *Auxilia Daciae. Contribuție la istoria militară a Daciei romane*, București.
- Rankov 1981 Rankov, B., *A Contribution to the Military and Administrative History of Montana*, în Poulter, A.G. (ed.), *Ancient Bulgaria. Papers presented to the International Symposium on the Ancient History and Archaeology of Bulgaria, University of Nottingham, 1981*, Part 2, Nottingham, p. 40–73.
- Reitzenstein 2014 Reitzenstein, D., *Neue Inschriften aus Tlos: Kronoskult, Agonistik und Euergetismus*, Chiron 44, p. 551–613.
- Ruge 1936 Ruge, W., *Tieion*, RÉ 6 A1, col. 856–862.
- Russu 1964 Russu, I. I., *Materiale epigrafice din estul Daciei*, ActaMN 1, p. 181–195.
- Russu 1976 Russu, I. I., *Titius Ianuarius centurio la Drobeta*, Drobeta 1, p. 47–54.
- Speidel 1984 Speidel, M.P., *Regionarii in Lower Moesia*, ZPE 57, p. 185–188 (= idem, *Roman Army Studies*, II (MAVORS VIII), Stuttgart, 1992, p. 140–144).
- Stoian 1962 Stoian, I., *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, București.
- Tocilescu 1882 Tocilescu, G., *Inschriften aus der Dobrudscha*, AEM 6, p. 1–52.
- Tudor 1957 Tudor, D., *Istoria sclavajului în Dacia romană* (Biblioteca istorică 2), București.
- Țeposu-Marinescu 1982 Țeposu-Marinescu, L., *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis* (BAR IntSer 128), Oxford.
- Wüst 1937 Wüst, E., *Tios (Tius), Tion (Tium)*, RÉ 6 A2, col. 1411–1412.

EPIGRAPHIC NOTES (VI)

ABSTRACT

1. An unpublished funerary stele from the epigraphic collection of the Museum of the Iron Gates' Region, Drobeta Turnu-Severin.

A fragmentary funerary stele is published here. The monument was raised by a member or a veteran of a Roman legion, brother of the deceased person. The legion could have been *V Macedonica* or *VII Claudia pia fidelis*. Taking into account the important number of the funerary monuments raised in the memory of the members or veterans of the *V Macedonica* legion, it is argued that the unknown person should have been connected with this legion. The monument should be dated in the first half of the second century AD, based on the shape of the stele and of the letters.

2. A centurio regionarius at Drobeta during Trajan's reign

A funerary altar is here republished, also from the epigraphic collection of the Museum of the Iron Gates' Region. The monument was raised by a freedman to his master, a *centurio* of the *III Flavia Felix* legion, accommodated in the Berzobia fortress during Trajan's reign. It is argued that the reading of the l. 5 should take into consideration that he had been serving as *centurio regionarius* and not as *centurio frumentarius*. This allows a discussion on the status of the Drobeta area during Trajan, before the making of the *municipium Hadrianum Drobotense*.

3. A veteran of the cohors Vbiorum on an inscription from Târgu-Mureş

A funerary stele, reused in the walls of the Evangelic Church from Târgu-Mureş, brought there without any doubts from the Eastern Limes of the Dacia Superior province, is republished here. It is argued that deceased veteran should have served in the *cohors (I) Vbiorum*, accommodated in the Odorheul Secuiesc Roman fort. Based on the names of his children, one can conclude that the veteran was released from duty during Hadrian's reign.

4. A woman originated from Tios at Tomis – MNA, inv. L 186

A fragment of a funerary stele discovered at Tomis by the end of the 19th century and kept in the epigraphic collection of the National Museum of Antiquities ("Vasile Pârvan" Institute of Archaeology, Bucharest) is here republished. It is argued that the deceased person is a woman originated from the city of Tios, Pontus et Bithynia province. A short discussion on the presence of the persons originated from Tios at Tomis follows.

Keywords: Drobeta, Tomis, Tios, *centurio regionarius*, *cohors I Vbiorum*.

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Fragment of the funerary stele, Museum of the Iron Gates' Region, Drobeta Turnu-Severin.

Fig. 2. The funerary altar of a *centurio regionarius*, Museum of the Iron Gates' Region (inv. no. L, II, 16), after Russu 1976, p. 50, fig. 1.

Fig. 3. The fragment of the funerary stele of the woman originated from Tios, discovered at Tomis – NMA, inv. L 186.

ABREVIERI

AARMSI – Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
Academica – Academica, Academia Română, București
ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
Acta Siculica – Acta Siculica. A Székely Nemzeti Múzeum
AÉ – L'Année Épigraphique, Paris
Aegeum – Annales d'Archéologie égéenne de l'Université de Liège
AEM – Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Viena
AIHV – Association Internationale pour l'Histoire du Verre
AIIA Iași – Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași
AIIN – Anuarul Institutului de Istorie Națională, Sibiu
AISC – Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
AJA – American Journal of Archaeology, Boston
AmerAnt – American Antiquity, Washington, D.C.
AmerAnthropol – American Anthropology, Washington, D.C.
Angustia – Angustia, Arheologie – Etnografie, Sf. Gheorghe
ANRW – H. Temporini, W. Haase (eds.), Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschungen, Berlin – New York, 1970–
AnȘUIași – Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza”, Iași
AO – Arhivele Olteniei, Craiova
Apulum – Acta Musei Apulensis, series Archaeologica et Anthropologica, Alba Iulia
ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchÉrt – Archaeologiai Értesítő, Budapesta
ArchKözl – Archaeologiai Közlemények, Budapest/Budapesta
ArchWarszawa – Archeologia. Rocznik IHKM, Varșovia
Argesis – Argesis, Muzeul Județean Argeș
BAR – British Archaeological Reports, Oxford
BAR IntSer – British Archaeological Reports. International Series, Oxford
BCMI - Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
BÉ – Bulletin Épigraphique, Paris
BerRGK – Berichte der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archaologischen Instituts, Frankfurt am Main
BMA – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț
BMI – Buletinul Monumentelor Istorice, București
BMJT – Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Alexandria
Brukenthal. Acta Musei – Brukenthal Acta Musei, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu
BSNR – Buletinul Societății Numismatice Române, București
Bucureștii – Bucureștii. Revista Muzeului Municipiului București, București
CA – Cercetări Arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București
CAJ – Cambridge Archaeological Journal, Cambridge
Carpica – Carpica, Complexul muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău

SCIVA, tomul 66, nr. 3–4, București, 2015, p. 391–393

- CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
- CEpR – C.C. Petolescu, *Cronica Epigrafică a României*, SCIVA, București
- CGLBI – E. Schallmayer, K. Eibl, J. Ott, G. Preuss, E. Wittkopf, Der römische Weihebezirk von Osterburken I: Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiärer-Inschriften des Römischen Reiches, Stuttgart, 1990
- Chiron – Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, München
- CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863–
- CIMRM – J.M. Vermaseren, *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae*, 2 vol. 1956–1960
- Classica et Christiana – Classica et Christiana, Centrul de Studii Clasice și Creștine al Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza”, Iași
- Cota Zero – Cota Zero. Revista d'arqueologia i ciència. Universitat Central de Catalunya
- Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; serie nouă N.S. (nouvelle série); Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, București
- DID, I – *Din istoria Dobrogei*, vol. I, D.M. Pippidi, D. Berciu, *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, București, 1965
- Documenta Praehistorica – Documenta Praehistorica, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Archaeology
- Drobeta – Drobeta, Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta–Turnu Severin
- EphemNap – Ephemeris Napocensis, Cluj–Napoca
- ErdMúz – Erdélyi Múzeum, Cluj
- Estonian Journal of Archaeology - Estonian Journal of Archaeology, Tallin
- Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
- Histria Antiqua – Histria Antiqua, Institut društvenih znanosti IVO PILAR, Zagreb
- IDR – *Inscripțiile Daciei Romane*, București
- IDRE – Constantin C. Petolescu, *Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie I–II*, București, 1996–2000
- IGLR – Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România*, București, 1976
- ILB – B. Gerov, *Inscriptiones Latinae in Bulgaria Repertae*, Sofia, 1989
- ILD – C.C. Petolescu, *Inscripții latine din Dacia*, București, 2005
- ILS – H. Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae I–III*, Berlin, 1892–1916
- INHA – Institut National d'Histoire de l'Art, Paris
- ISM – *Inscripțiile din Scythia Minor*, București
- Izvestija Varna – Izvestija na Narodnija Muzej Varna, Varna
- J Anthropol Archaeol – Journal of Anthropological Archaeology
- J Archaeol Method Th – Journal of Archaeological Method and Theory
- J.Archaeol.Sci – Journal of Archaeological Sciences, London – New York
- JÖAI – Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts, Viena
- Libri – Libri. International Journal of Libraries and Information Services
- Marisia – Marisia. Muzeul Județean Mureș
- MCA (Materiale) – Materiale și Cercetări Arheologice, București
- MN – Muzeul Național, București
- Mousaios – Mousaios. Muzeul Județean Buzău, Buzău
- Muzeul Oltului – Muzeul Oltului, Muzeul Județean Olt, Slatina
- Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța
- PPS – Proceedings of the Prehistoric Society, Cambridge
- PZ – Prähistorische Zeitschrift, Leipzig – Berlin
- RÉ – Revue Épigraphique

- Revista Bistriței – Revista Bistriței, Bistrița
RFR – Revista Fundațiilor Regale, București
RIU – *Römische Inschriften Ungarns*, Budapest
RMD – M.M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, Londra, 1978, 1985
Rom Rep Phys – Romanian Reports in Physics, București
RPAN – Revista de Preistorie și Antichități Naționale, București
SAA – *Studia Antiqua et Archaeologica*, Iași
Sargetia – Sargetia, Acta Musei regionalis Devensis, Deva
SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
SCN – Studii și Cercetări Numismatice, București
SEG – *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Leiden, 1923–
SP – Studii de Preistorie, București
Starinar – Starinar, Belgrad
StCl – Studii Clasice, București
StCȘCluj – Studii și Cercetări Științifice, Cluj
StUnivCluj – *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Cluj
Suceava – Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei, Suceava
Tibiscum – Tibiscum. Acta Musei Carasebesiensis. Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de graniță Caransebeș
Tyche – Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
Ziridava – Ziridava. *Studia Archaeologica*, Arad
ZPE – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

